

Небојша Петровић,
Филозофски факултет
Београд

UDK: 316.75
Прегледан научни рад
Примљен: 19. 04. 2003.

ПРЕГЛЕД ПРИСТУПА ЗА ИЗУЧАВАЊЕ АУТОРИТАРНОСТИ И СРОДНИХ ФЕНОМЕНА

Појам ауторитарности задржао је значај током дугог временског периода. Иако на њега може утицати политички контекст, одржала га је, пре свега, његова повезаност са многобројним другим феноменима. Овај чланак приказује више приступа у бољем разумевању феномена ауторитарности.

Развијен је велики број разноврсних приступа ауторитарности и сродним појмовима. Вилсон, Реј и Меклоски су повезивали ауторитарност с конзерватизмом. Томкинс је, у својој теорији поларитета повезао афекте и идеологију. Он је тврдио да је хуманистички или левичарски скрипт повезан са либералним тенденцијама или ниском ауторитарношћу настао услед специфичног одгоја детета. Герда Ледерер је извела кроз културно истраживање у коме је развила Нову општу скалу ауторитарности. Јос Мелон је извео више метаанализа потврђујући валидност скала ауторитарности. Неки други аутори ауторитарност су, пре свега разматрали као групни феномен.

Само кроз пажљиво спроведена истраживања, која укључују више друштвених и научних нивоа, бићемо у могућности да у потпуности разумемо динамику антидемократских кретања и тоталитаризма, и на тај начин бити способнији да их предвидимо.

Кључне речи: ауторитарност, конзерватизам, антидемократски, етноцентризам, скале

Проблем ауторитарности не престаје да заокупља пажњу истраживача већ деценијама. Када се очекивало да ће замрети интересовање за истраживање овог феномена у осамдесетим, одједном је, добило нов замајац и траје до данашњих дана, јер је крајем осамдесетих поново почело одржавање скупова посвећених искључиво овом проблему и развитак нових погледа на овај феномен. Он је постао парадигма преко које треба да дођемо до потпуног разумевања основа диктаторства, а с циљем да проширимо подручја слободе. Не у територијама и у државама, него у људским главама и људској свести.

Једно од најпознатијих и најутицајнијих истраживања у области социјалне психологије јесте истраживање Адорна и сарадника о ауторитарној личности (Adorno, et al. 1950). У нашој средини доста је писано и о покушајима другачијег сагледавања овог феномена датих од стране Ханса Ајзенка, Милтона Рокича и Роцера Брауна (видети нпр. Rot, 2003). Детаљно је евалуиран и најпознатији новији приступ ауторитарности Боба Олтемејера (Петровић,

2000, 2001). Међутим постоје још многобројни други покушаји сагледавања овог важног и често присутног феномена. Следи покушај прегледа осталих значајних приступа изучавању ауторитарности и сродним концептима.

Приступу који истичу повезаност ауторитарности и конзервативизма

Многобројни истраживачи су изједначавали појам ауторитарности с појмом конзервативности. Један од њих, Липсет (1985) сматрао је да оба појма описују идеологију радничке класе. Он је изнео многобројне податке као доказе да су конзервативна уверења и преферирање ауторитарних друштвених структура карактеристике радничке класе. Главни заједнички узрок јесте интелектуална, социјална и економска депривација радничке класе. Липсет је међутим сматрао да је важно разликовати општи од економског либерализма. По подацима које он презентује показује се повећање конзерватизма што се више спуштамо низ лествицу социјалних стратума, али се уједно повећава економски либерализам, зато што они из најнижих класа имају најмање да изгубе.

Проблемом политичке конзервативности детаљно се бавио Меклоски (McClosky, 1958). Особе са високим скоровима на скали конзервативности карактерисала су осећања несигурности и незадовољства собом, субмисивност, несигурност у сопствене вредности, сумњичавост и непријатељско расположење према другима, ригидност, нетолерантност, анксиозност и осећај кривице. Веза између ових црта личности и конзервативности објашњавана је тиме што су наглашавање реда и дужности, потребе дисциплине, важности симбола и ритуала властите културе, противљења променама и других карактеристика конзервативне оријентације, израз личности која има изразиту потребу за уредношћу, за ослоном на нешто стабилно, која се тешко прилагођава променама и која не може да се мири с тим да је нешто нерешено и неко питање отворено. Такви људи имају потребу за подршком и за одбраном друштва онаквог какво је. Они захтевају круту и строгу институционализацију баш зато што се осећају лично несигурним. Добијени подаци и односи веома подсећају на елементе ауторитарности. Добијени скуп особина конзервативца изгледа као да је преписан од Адорна и сарадника (1950). Готово идентичан скуп је добијен и у студији Мартина и Вестија (према Wilson, 1973) о "Толерантној особи". Овде је нетолерантна особа склонија национализму, нетолерантна на двосмислености, сујеверна, ауторитарна, религиозна, склонија кажњавању деце, без поверења у политичаре и показује дубоко поштовање према мајкама.

За разлику од других аутора, Керлинггер (Wilson, 1973) конзерватизам и либерализам није посматрао као једну димензију односно један континуум са два супротна пола него је сматрао да су ово две ортогоналне (значи независне) димензије. У својој теорији критеријских референци он говори да из нечи-

јег прихватања конзервативних исказа никако не можемо предвидети да ће либерални бити одбачени.

Глен Вилсон (Wilson, 1973) иде и даље и сматра конзерватизам општим фактором који лежи у основи ставова као што интелигенција лежи о основи разних специфичних способности. Сам назив нема негативне конотације попут ауторитарности, догматизма или ригидности. Конзервативност је схваћена у психолошком смислу, шире од идеолошког, као стање отпорности на промене и тенденција да се преферирају сигурни, традиционални и конвенционални облици институција и понашања. Конзервативност је идеални (веберовски) тип са следећим карактеристикама: 1) религиозни фундаментализам – где су укључују и профане религије (нпр. маоизам); 2) проестаблишментска политика – одржавање статуса кво; 3) инсистирање на стриктним правилима и казнама; 4) етноцентризам и нетолеранција према мањинским групама; 5) преференција ка конвенционалном у уметности, начину облачења, институцијама, 6) антихедонистичко становиште и 7) опозиција научном напретку. Централна претпоставка Вилсоновог схватања је да је основа за све различите компоненте конзервативног синдрома ставова општа осетљивост на изражавање страха и анксиозности у сусрету са неодређеношћу (у смислу теорије информација), и то како неодређености стимулуса (иновација, сложеност, ризик, аномија, као стања физичког и социјалног окружења) тако и неодређеност одговора (слобода избора, конфликтне потребе и жеље, итд.)

Теорија сугерише да одређени генетички фактори као што су склоност ка анксиозности, преосетљивост за јаче стимулусе, нижа интелигенција, недостатак физичке привлачности, као и старије животно доба и женски пол, и одређени средински фактори као што су хладан однос родитеља, њихово кажњавање, ригидност и неконзистентност узрокују повећање осећања несигурности и инфериорности (ниско самопоштовање). Тако рецимо трајна изложеност детета оштром кажњавању на крају доводи до прихватања или "интернализованом" ниске самоевалуације – како дете види да га одрасли третирају. Може се очекивати да осећања личне несигурности и инфериорности резултирају у генерализованом страху од несигурности. Несигурна особа ће осећати страх према неодређеним стимулусима зато што види сопствену средину као сложу, променљиву, с могућим непријатним последицама, као и страх према неодређеним одговорима због недостатка убеђености у сопствену способност да контролише догађаје у сопственој средини или доноси аутономне одлуке о сопственом понашању.

На бихевиоралном нивоу страх од несигурности манифестује се кроз тенденцију да се не воле и избегавају 1) неодређене стимулусне конфигурације као што су иновације, новине, ризик, комплексност, друштвена дезорганизација, итд. и 2) ситуације које укључују велики степен неодређености одговора – конфликт потреба, доношење одлука, итд. Ове две групе тенденција се по Вилсону донекле разликују тиме што је страх од неодређености стимулуса више повезан с несигурношћу а страх од неодређености одговора с осећањем

инфериорности. Ове склоности се на крају манифестују у организовању склопа ставова које називамо конзервативни синдром.

Дакле Вилсон сматра да конзервативна оријентација има одбрамбену функцију. Она служи томе да се упрости, уреди, контролише и разуме како спољашњи тако и унутрашњи свет. Ред се намеће потчињавањем потреба и осећања упрошћеним спољашњим кодовима делања – правилима, законима, моралним начелима, дужностима, обавезама, итд. Тако се умањује могућност конфликта и спречава анксиозност која би се могла јавити уколико би били свесни слободе избора међу различитим алтернативама.

За испитивање овог конструкта Вилсон је конструисао скалу конзервативности или ЦС скалу која се састојала од 50 издвојених речи (или синтагми од две речи) а задатак испитаника је био да изразе своју позитивну или негативну (и евентуално неутралну) реакцију на сваку реч или синтагму. Половина појмова су били везани за конзервативност (нпр. патриотизам, ауторитет цркве, конвенционално одевање), а друга половина за супротни пол, либерализам (нпр. развод, разоружање, нудистичке плаже). Међутим ни С скала није показала најбоље психометријске карактеристике.

Екхартова анализа

Вилијам Екхарт (Eckhardt, 1991) је извршио преглед многобројних ранијих студија о радикализму и конзерватизму, национализму, милитаризму, догматизму, компулзивности, религиозности и нетолерантној особи (у Џејмсовом и Ајзенковом смислу – *toughminded*) и њиховим преклапањем с појмом ауторитарности. Екхарт све наведене појмове сматра различитим аспектима једне исте ствари, ма како је звали, односно ма који од предложених термина користили. Под истом ствари, аутор подразумева сличност а не идентичност блиских појмова са значајним степеном међусобног преклапања. У том његовом прегледу демонстрирао је утицај идеолошке субјективности укључен у ове различите појмове. Он пореди ове појмове по њиховим нагласцима на афекте (осећања о себи и другима), когницију (начине мишљења), понашање (акте као што су гласање, одласци у цркву или прикључење појединим групама), идеологију (идеје о управљању друштвеним односима) и моралност (идеје о ономе што је добро и лоше, односно исправно и погрешно). Добија се један поуздан налаз о идентичном психолошком склопу, који се провлачи кроз све ове појмове, а чине га унутрашњи конфликти или противречности у селфу, порицање или потискивање тих конфликта, пројекција порицаних или нежељених појмова о себи. Поред тога, заједничко порекло ових особености јесте у одгоју који карактеришу анксиозност, директивност, недоследност, лицемерство и кажњавање.

Њихов однос чини један заокружен модел у свим посматраним областима, изузев области афективног. Из тога Екхарт закључује да је оно на шта се

анализирани појмови односе пре ствар неких базичних идеја и филозофија него људских осећања.

Томкинсова теорија поларитета

С друге стране, Силван Томкинс (по Stone and Schaffner, 1988) је пре свега проучавао повезаност идеологије с подручјем афективног. Томкинс верује да од степена позитивног или негативног осећања према себи и другима зависи општи однос према читавом подручју идеологије. Томкинс је развио теорију и скалу поларитета, која истиче важност повезаности између позитивних афеката (радости, заинтересованости), негативних афеката (страха, срама, презира) и идеологије. Аналогно постојању континуума лево-десно у области идеологије, Томкинс предлаже такав континуум и у области личности и првобитно ту област назива идео-афективна становишта, а затим скрипти. Скрипте описује као карактеристичне афекте (емоционалне одговоре) настале у периоду ране социјализације. Десничарски одгој детета оријентисан је према подучавању стандарда и норми и стога је назван нормативном социјализацијом. Циљ такве социјализације је да дете постане окренуто спољашњим стандардима и да одбацује или одлаже прихватање сопствених осећања. С друге стране у хуманистичкој социјализацији, која ствара левичарске скрипте централну улогу има истицање и поткрепљивање дечјих осећања.

Хуманистички скрипт, кога Томкинс изједначава с левичарским, повезан је с либералним тенденцијама и ниском ауторитарношћу. Нормативни скрипт изгледа снажно повезан с ауторитарном личношћу и у нешто мањем степену са конзерватизмом. Неке скорашње емпиријске студије потврђују схватања о нормативним и хуманистичким тенденцијама као независним димензијама повезаним са идеолошким спектром. Тако Стоун налази да скорови на ове две димензије корелирају свега -0.23 што говори о њиховој релативној независности. Нормативни скор, поред тога корелира са скором на скали десничарске ауторитарности 0.54 , а хуманистички -0.23 . Стоун закључује да је нормативна оријентација блиска ауторитарности, док је хуманистичка мера либерализма, али не и либертаризма (или како већ назовемо негативни крај скале десничарске ауторитарности).

Дакле, Томкинсов модел нам може пружити још један прилог за бољи увид у порекло и динамику ауторитарне личности.

Крос културна студија Герде Ледерер

Једно од најважнијих истраживања у области ауторитарности у последњих четврт века свакако је крос културна студија ауторитарности Герде Ледерер (Ledeger, 1981). Она је пред себе поставила задатак да конструише нову скалу ауторитарности којом би могла да изврши кроскултурно поређење младих из Сједињених Држава и Немачке, и да утврди генерацијске промене,

пре свега у Немачкој. Ледерер је пошла од модификованог упитника који је 1967. године користила Кагицибаси у крос-културном истраживању адолесцената у Турској и Сједињеним Државама. Упитник се састојао од тврдњи из великог броја већ постојећих скала (F скале Адорна и сарадника, Рокичеве скале догматизма, скале традиционалне породичне идеологије...) које је, уз додавање још неких тврдњи, класификовала у седам нових скала формираних тако да изражавају различите аспекте ставова према ауторитетима. Настало је следећих 7 скала, са укупно 130 тврдњи:

1. Општа скала ауторитарности. Ова скала садржи тврдње који се тичу ауторитарне идеологије, сличне тврдњама F скале али прилагођене променама током времена.

2. Скала језгра ауторитарности, чије тврдње испитују ригидност и догматизам преко исказа који су што је више могуће ослобођени нормативног културалног садржаја.

3. Скала поштовања према неспецификованом ауторитету. (нпр. међу најважније квалитете које човек може да поседује спада дисциплиновано потчињавање ауторитету.)

4. Скала поштовања државног ауторитета која у најкраћем мери ставове о националној лојалности и патриотизму.

5. Скала поштовања према родитељским ауторитетима која укључује како прихватање сопствених родитеља тако и став према родитељском ауторитету уопште.

6. Скала одбацивања странаца која пре свега мери етноцентризам, слично E скали Адорна и сарадника.

7. Скала ауторитарне структуре породице (пример тврдње је: Моја породица сматра да тинејџерима треба дозволити да о већини ствари сами одлучују).

Овим скупом тврдњи је било испитан већи узорак ученика, разних врста средњих школа с подручја читаве тадашње западне Немачке и из САД. Добијене су три групе података (Кагитицибаси у САД 1966, Ледерер у САД 1978 и Ледерер у СР Немачкој 1979.) Извршене су посебне факторске анализе (у ове анализе укључиване су све тврдње који су показивале задовољавајућу корелацију с укупним скором, > 0.20) за сваку групу и издвојено је 18 тврдњи које задовољавају критеријум да у свим групама имају високо засићење на првом фактору (веће од 0.30 и највеће баш на првом фактору). На тај начин добијена је *Нова генерална скала ауторитарности*. Њена поузданост, мерена коефицијентом Кронбахово алфа износила је 0.87. Међутим показало се да је свих 18 изабраних тврдњи проауторитарно, упркос чињенице да је од полазног скупа готово половина била написана у неауторитарној дирекцији да би се избегао проблем слагања с тврдњама без обзира на садржај. И овде се још једном показало да су «инверзне» тврдње мање ефикасна мера ауторитарности. Треба додати и то да преко половине ових одабраних тврдњи преписано или модификовано из F скале.

Остали циљеви истраживања тicali су се анализе тренда нивоа ауторитарности у обе државе, као и кроскултурна поређења новодобијених података. Немачка је била посебно занимљива због традиционалне ауторитарности немачке породице и великог узлета фашизма тридесетих и четрдесетих година прошлог века, који је често био виђен као директна последица односа у породици и преношења ауторитарних образаца са породице на друштво у целини. Међутим истраживање Герде Ледерер показује да млади у Немачкој с краја седамдесетих показују сасвим супротан тренд у односу на претпоставке на основу концептуализација о немачком карактеру пре Другог светског рата, као и у односу на неке емпиријске податке добијене непосредно након рата. Штавише, иако и млади из САД показују нижи ниво ауторитарности него 1945. млади Немци, на готово свим испитиваним ајтемима показују значајно нижи ниво ауторитарности и подршку продемократским вредностима од младих из САД. Као илустрацију навешћемо да се с тврдњом да је оправдани поступак војника који током рата одбије наређење да пуца у невиног затвореника није слагало 44% испитаника у Немачкој и 29% у САД, 1945. године, док су 1979. године ти проценти били 7% и 12% ретроспективно. Ови налази су и независно потврђени, нпр. 1975 од стране Међународне асоцијације за евалуацију образовних постигнућа. О овоме сведочи и позната студија Алмонда и Вербе *Грађанска култура*, у чијем првом издању (1965.) аутори закључују да је у Немачкој ауторитарност и даље доминантна, те да су немачки ставови према политици пасивни и формални, уз одбојност према политичкој партиципацији. У другом издању исте књиге (1980.) дата је сасвим другачија слика Немачке као модела демократске политичке стабилности, која је ближа грађанској култури него Британија и Сједињене Државе.

Ови налази дају повода за оптимизам, да се и у читавим друштвима може постићи веома значајан напредак, укључујући и радикалне обрте и у позитивном смеру и то за релативно кратко време.

Истраживања Јоса Мелона

Јос Мелон (Meloan, et al. 1994) је спровео истраживање с циљем да утврди постоји ли повезаност у нивоу ауторитарности, односно како аутор каже степену ауторитарних ставова (према просечном резултату података из постојећих истраживања) са нивоом демократичности, односно диктаторским и антидемократским режимима током деведесетих година. Различитим статистичким поступцима је стандардизовао постојеће резултате из огромног броја студија из 32 земље (међу којима је била и Југославија). С друге стране, користио је податке организација попут UNESCO и Amnesty International о индикаторима ауторитарности политичких система тих држава: актима државне репресије, непризнавања разних врста људских права, забрана синдикалног организовања, сувише честих досуђивања смртне казне, неравноправности полова, итд. Из таквих података је израчунао индекс ауторитарности држава

који је могао да се креће од 0 (колико је имала Холандија) до 100 (међу изучаване 32 земље није било оних који заузимају само дно листе на коме је Иран с индексом 93). Резултати су показали да је корелација између овако добијеног индекса и просечних скорова на F скали у чак 27 земаља 0.85 или виша. Потоњи скорови такође изразито негативно корелирају са још неколико независних индикатора (нпр. са UN Human Freedom Index).

Резултати овог истраживања показују да нема разлика између такозване левичарске и такозване десничарске ауторитарности већ у позадини стоје диктаторски режими са различитим екстремистичким идеологијама, како левичарским тако и десничарским. Аутор у објашњавању и разумевању постојања таквих режима пресудну улогу даје непотпуном или неодговарајућем образовању.

Мелон (Meloan, et al. 1996) је такође проверавао који од три ауторитарна концепта и скале (Адорна и сарадника, Олтемејера и Ледерерове) показује најбоље карактеристике, проверавајући њихове односе са низом критеријумских варијабли, укључујући антимањински етноцентризам, фаворизовање сопствене националне групе, антисемитизам, субмисивност, преференцију политичких странака, као и Ригбијев инвентар ауторитарног понашања. Добијени резултати показују да нема разлика између корелација три скале ауторитарности (F, RWA и NGAS) с одабраним критеријумима, односно да ни једна од ових скала није супериорна у односу на остале. Све три су се показале у истом степену добри предиктори без обзира на велике разлике у њиховим теоријским приступима и начину конструкције.

Још један значајан Мелонов (Meloan, 1993) допринос је велика метаанализа валидности F скале заснована на огромном броју објављених истраживања која укључују ову скалу. Мелоен није користио само случајан узорак ових истраживања него исцрпни метод који је укључивао преко 1000 узорака с десетинама хиљада испитаника. Питање валидности јесте питање да ли су високи скорови повезани с антидемократским, профашистичким тенденцијама. Да би остварио тај задатак прво је дао полазне дефиниције антидемократских и профашистичких тенденција. Антидемократским би се сматрале оне где се залаже за смањење постојећих нивоа демократије у политичком систему и смањење постојећег нивоа људских права. Фашистичке тенденције се огледају у подршци екстремним облицима национализма, етноцентризма или расизма и вербалном и физичком сукобљавању с унутрашњим непријатељима (нпр. демократском опозицијом, комунистима, разним мањинским групама и другим «жртвеним јарцима»). Фашисти теже да створе снажну, централизовану државу, са доминантним милитаристичким позицијама. Такође увек постоје и спољашњи непријатељи који најчешће кују заверу са домаћим издајницима.

Супротно томе, продемократске тенденције се одликују, између осталог пропагирањем увећавања демократских слобода, децентрализацијом политичког одлучивања, повећавањем људских и мањинских права.

Мелон је поставио четири операционална критеријума за диференцијацију: 1) групе које подржавају антидемократске и профашистичке принципе имаће висок F скор, 2) антидемократске и профашистичке групе ће имати вишу аритметичку средину групног скорa од опште популације, 3) групе које експлицитно подржавају демократске и антифашистичке ставове ће имати просечан Ф скор нижи него општа популација и 4) који се тиче регионалних разлика у САД као последице историјског развитка. Код првог критеријума Мелоен наводи низ истраживања на разним профашистичким групама које, све одреда, показују веома високе F скорове. Овде ћемо поменути само истраживање на 229 бивших СС-оваца изведено током шездесетих. Чак и 20 година након рата, у потпуно измењеној социјалној ситуацији и под сасвим другачијим друштвеним притисцима ови испитаници и даље преферирају чврсту руку над демократијом. Њихов просечан скор је 5.23 на скали од 1 до 7. Помиње се и низ истраживања на присталицама профашистичких странака који увек имају значајно виши скор од присталица свих других странака и неодређених. И сва истраживања током последњих десет година у нашој земљи, о којима је већ говорено, показују да највише скорове имају симпатизери профашистичких странака. Код другог критеријума Мелоен прво наводи просечне скорове из многобројних истраживања целе популације. Тако је рецимо просечан скор свих северноамеричких узорака 3.61. Од тога просек студентских узорака износи 3.43, нестудентских 3.90, а уколико би се избацили и бивши студенти, дакле сви факултетски образовани, тај скор би наравно био нешто већи и износи 3.98. Уколико би узорке поделили на цивилне и војне њихови просечни скорови су 3.84 и 4.00 респективно. Европски процеси су незнатно виши. Како било, сви ови нивои опште популације су много нижи од скорова ауторитарних група. Потврђен је и трећи критеријум јер се показало да групе као што су приговарачи савести имају ниске F скорове (2.34). Најнижи забележен F скор (1.88) није добијен крајем шездесетих у време деце цвећа него много раније на почетку хладног рата у групи професора калифорнијског универзитета који су одбили да потпишу изјаву о антикомунистичкој лојалности због чега су ризиковали губљење посла. (Нажалост, није извршено испитивање степена (не)ауторитарности професора београдског универзитета који су одбили да потпишу Закон о универзитету.) Што се тиче четвртог критеријума потврђено је да испитаници више скорове постижу у јужним државама где је све до 1960. постојала званична расна сегрегација.

На основу свих ових података Мелон закључује да је Ф скала инструмент за мерење антидемократских и фашистичких тенденција која је задржала валидност током времена.

И у истраживањима у нашој земљи постоји повезаност скорa на скали ауторитарности са низом специфичних социјалних ставова. Тако се показало да ауторитарност позитивно корелира с националном и професионалном идентификацијом (Кузмановић, 1995), с негативним стереотипима према Хрватима и Албанцима, склоношћу за примену оштрих државних мера за ре-

шавање друштвених проблема, ставу према потреби за укидање свих политичких странака, опредељењима за државу засновану на чисто етничком принципу и несклоности према неформалном политичком ангажовању (нпр. потписивању петиција, учешћу у штрајку, политичком бојкоту, демонстрацијама). Ауторитарни у "Рокичевој дилеми" између слободе и једнакости много чешће се опредељују за једнакост (Кузмановић 1995)

Ауторитарност виђена као феномен везан за групу

Упркос чињенице да је још класична дефиниција ауторитарности истицала одбацивање туђих група, тек једно скорашње истраживање је покушало да осветли другу страну истог феномена, лојалност сопственој групи. Џон Дакит (Duckitt, 1989) је схватио ауторитарност као примарно детерминисану интензитетом групне идентификације и следствено томе тежње појединца ка кохезивности своје групе. Дакит сматра да се требамо одрећи компликоване концептуализације ауторитарности као одлике личности у корист схватања које истиче уверења о сопственој групи и послушност групним нормама и вођама. Он сматра да валидност F скале у предикцији социјалног понашања управо почива на чињеници да се садржај многих њених тврдњи бави баш оваквим уверењима. Дакит такође сматра да је у свим досадашњим приступима занемарен пол супротан ауторитарности, који он назива либертаризам. На једном крају би била уверења да искључиво личне потребе, наклоности и вредности чланова групе треба да буду што је више могуће у функцији кохезије групе и њених потреба. На супротном крају била би уверења да потреба за кохезивношћу групе треба да буде што је више могуће у функцији аутономије индивидуалних чланова. Дакит те две супротне позиције назива ауторитарношћу и либертаризмом. По њему се разлике међу људима с ауторитарним и либертетским уверењима могу пронаћи само у ситуацијама када је истакнута припадност групи. На пример, етничке предрасуде су обично ствар "нас" и "њих" – наше и туђе групе. Слично, ауторитарност је повезана с национализмом јер је потоњи такође ствар односа између група. Мада идеја о ауторитарности као индивидуалној диспозицији остаје, сцена на којој се та диспозиција испољава је промењена. Ауторитарност, која се испољава кроз индивидуална схватања о одговарајућим односима који треба да постоје међу групама и појединцима може бити од утицаја на мисао и акцију једино унутар групног контекста. У искључиво интерперсоналној ситуацији, када су групна питања ирелевантна, по Дакиту, такав конструкт има веома мало значаја за објашњење понашања.

Дакитова теза је солидно заснована у истраживањима еминентног социјалног психолога Хенри Тајфела. По његовој теорији социјалног идентитета, групе којима припадамо омогућавају оквир за самоодређење. По Тајфелу и Гарнеру позитивни социјални идентитет заснован је у знатној мери на одговарајућим поређењима између властите групе и неких релевантних туђих

група. Изгледа да ауторитарније особе преувеличавају те разлике. Вамик Волкан (Volkan, 1988), изучавајући конфликт кипарских Грка и Турака, истиче Фројдов појам нарцизма малих разлика за објашњење узрока овог конфликта. Он сматра да ми тражимо непријатеље сличне себи, најчешће међу блиским групама, суседима и њих користимо за екстернализацију наших негативних престава селфа и објеката. У складу с претходним, могло би се рећи да се ауторитарни опсесивно фокусирају на међугрупне разлике, са циљем да одрже илузију да су “други” сасвим различити од нас. Тако постижу виђење себе самих у бољем светлу и са бољим квалитетима у поређењу са мрачном сликом туђе групе.

Блиско гледиште има и група истраживача с два калифорнијска универзитета (Pratto, et. al. 1994), који су почетком деведесетих предложили још један нови концепт близак појму ауторитарности – оријентацију према социјалној доминацији, коју су дефинисали као степен преференције неједнакости међу друштвеним групама. Аутори под овим појмом подразумевају општу оријентацију у групним односима, која се тиче опште преференције у тим односима ка једнакости или хијерархијском поретку; односно дуж димензије супериорност-инфериорност. Теорија постулира да ће особе с вишим скоровима на овој димензији бити наклоњеније хијерархијски заснованим идеологијама и политичким програмима. Стога је овај појам, по његовим ауторима, централна индивидуална диспозициона варијабла за предикцију прихватања или одбацивања многобројних идеологија и политичких програма релевантних за односе међу групама. Аутори сматрају да ће особе с високим скором на скали која мери оријентацију према социјалној доминацији постати чланови оних институција и изабрати оне улоге (пре свега професионалне) које одржавају или повећавају социјалну неједнакост, док ће они с ниским скором припадати институцијама и бирати улоге које умањују неједнакост. Оријентација према социјалној доминацији негативно корелира с емпатијом, толеранцијом, солидарношћу и алтруизмом. Међутим аутори, неуверљиво покушавајући да избегну идентификацију њиховог конструкта с ауторитарношћу истичу да ови концепти не би требало да корелирају у значајној мери јер се ауторитарност односи на индивидуалну доминацију ауторитарних фигура, док је овде реч о томе да се неке групе људи виде као супериорније од других.

Културно-антрополошко гледиште

Постоје и приступи у изучавању ауторитарности који полазе од схватања да постоје друштва и режими који су ауторитарни, а да истовремено нису и етоцентрични (као што су биле латиноамеричке диктатуре или Франкова Шпанија). То би значило да идеолошке импликације ауторитарности могу бити и другачије од оних претпостављених у Берклијској студији. Тако уместо да се извори ауторитарности траже на релацији потиснутост – пројекција, неки аутори (рецимо Todd, по Šiber, 1998) предлажу антрополошко-културолошки приступ по коме одређени односи у породици, као резултат укупне

традиције појединих заједница и друштава, формирају ауторитарне односе и став према једнакости. Једном формиране особине припадника појединог друштва делују на доминантност појединих идејних оријентација па и друштвених поредака. Дакле, процеси латентне и имплицитне социјализације стварају психолошке претпоставке за одређена политички релевантна понашања.

У овом приступу однос између оца и синова одређује концепт слободе – независности, насупротив подложности ауторитету. Однос међу браћом, с друге стране, одређује концепт (не)једнакости. Односи и интеракције унутар породице, континуирано одржавају те темељне антрополошке димензије. Зависно од типа породице, деца бивају стално награђивана или кажњавана једнако или различито, даје им се једнака или неједнака брига и пажња, имају једнаку или неједнаку одговорност. Од раног детињства ти односи су нешто само по себи разумљиво и неупитно. Према томе, породица даје темељне концепције социјалних односа, који се уче као вредности још у детињству. На тај начин се одређују и модели понашања касније у животу. Образовни систем касније може потврђивати те обрасце или их модификовати, али их ретко када потпуно мења. Год предлаже димензионалну класификацију с две поменуте димензије једнакост-неједнакост и ауторитарност-независност. Тако су у културама које спадају у квартил ауторитарна неједнакост карактеристичне ауторитарне породице у којима најстарији син наставља живети са родитељима, има већа права и одговорности од остале браће и наслеђује имовину, али остаје под ауторитетом оца. У оваквом систему деци се предочава неједнакост (између браће) и подложност ауторитету (оцу). Млађи синови, међутим, живе у слободи после склапања брака, и код млађе браће као реакција на привилегије старијег постоји тенденција ка једнакости. У том типу односа постоји комбинација вредности поштовања ауторитета и неједнакости и тежње за једнакошћу. Овакви односи су карактеристични за средњоевропске земље, Израел, Кореју, Јапан. Тако баш у овим земљама вреде налази класичне теорије ауторитарности и њене повезаности са етноцентризмом и политичким уверењима странака деснице. Други квартил, независна једнакост, одликује нуклеарна породица коју карактеришу индивидуализам, независност и лична слобода. Деца рано напуштају родитеље, а имовина се дели равноправно. Једнакост браће, међутим, има две стране; с једне стране постоји братска солидарност, а с друге, стална борба међу њима да остану једнаки. Као резултат појављује се својеврсни анархизам, а напетости се разрешавају насиљем. Борба за индивидуалну једнакост темељ је диктаторских решења. У овим срединама, у које спадају земље Латинске Америке и неке медитеранске земље, ауторитарност је подједнако повезана и с левим и с десним политичким опцијама, али без израженог етноцентризма.

При комбинацији независности и неједнакости такође је реч о нуклеарној породици коју деца рано напуштају, ослобађајући се ауторитета оца, али постоји темељ неједнакости у одлукама родитеља о подели имовине. Ови односи темељ су идеологије индивидуализма и либерализма и присутни су у

САД, Аустралији и северозападној Европи. Коначно, ауторитарна једнакост се исказује у заједничком животу у оквиру породице и после женидбе синова, што учвршћује ауторитет оца и послушност, а синови су једнаки у расподели имовине. Такви односи пренесени на поље политике постају темељ тоталитарних и егалитарних поредака. Тај тип породичних односа присутан је, како истиче Шибер, између осталог, у Кини, Русији, Финској и Србији.

Ова анализа може послужити као још један камичак у мозаику разумевања ауторитарности, упркос непожељности извлачења непосредних закључака и узрочно-последичних веза између односа у породици и политичких поредака или идеолошких оријентација.

Закључак

Ауторитарност има доста видова јављања и вероватно више од једног узрока. Његови елементи се истрајно и подмукло јављају, у свим генерацијама, чак и када их званична политика енергично обесхрабрује. Насупрот примера комунизма, не може се очекивати да ће екстремне десничарске идеологије пропасти зато што имају неке потпуно погрешне претпоставке о људској природи. Управо супротно, против њих, а за слободу се мора борити: ширећи толеранцију када су страх и мржња свеprisутни, преданошћу и отвореношћу када надјачају бојазност и сумњичавост, прихватањем одговорности када су апатија, безнадежност и фатализам преовлађујући, тежњом за једнакошћу када хијерархија изгледа посве неизбежна.

Само кроз пажљива истраживања на више друштвених и научних нивоа можда ћемо једног дана бити у могућности да у потпуности разумемо динамику антидемократије и тоталитаризма, да би били способни да их спречимо.

ЛИТЕРАТУРА:

- Adorno T.W, Frenkel-Brunswik E., Levinson D., Sanford R. (1950) *The Authoritarian Personality*, New York: Harper and Row
- Almond & Verba (1965) *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Boston: Little, Brown & Comp.
- Altemeyer B. (1981) *Right Wing Authoritarianism*, Winnipeg: University of Manitoba Press
- Duckitt, J. (1989) Authoritarianism and Group Identification: A New View of an Old Construct, *Political Psychology*, Vol. 10, No.1
- Eckhardt, W. (1991) Authoritarianism, *Political Psychology*, Vol. 12, No. 1
- Kuzmanović B. (1995) Autoritarnost kao socijalnopsihološka karakteristika; u Z. Golubović (red.): *Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba*; IF&DT i Filip Višnjić, Beograd, str. 61-94
- Lederer, G. (1981) *Trends in Authoritarianism: An attitudinal study of adolescent in two cultures*, Unpublished doctoral Dissertation, Graduate School of Arts and Sciences, Columbia University, New York

- Lederer, G. (1982) Trends in Authoritarianism: A study of Adolescent in West Germany and the USA since 1945. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 13, No. 3, pp. 299-314
- Lipset, S.M. (1985) *Political Man*, Doubleday, London
- McClosky, H. (1958) Conservatism and Personality; *American political Science Review*, Vol 52, pp. 27-45
- Meloan, J. (1993) The F scale as a predictor of fascism: An overview of 40 years of authoritarianism research; in W.F. Stone et. al. (eds.) *Strength and Weakness: The Authoritarian Personality Today* (pp.47-69) New York: Springer-Verlag
- Meloan, J., Farner, R. & German, G. (1994) Authoritarianism and democracy: Evidence from twelve countries world wide; in G.Cspeli et al. (Eds.) *From subject to citizen* (pp. 123-152). Budapest: Hungarian Center for political Education
- Meloan, J. van der Linden, G. & de Witte, H. (1996) A test of approaches of Adorno et al., Lederer and Altemeyer of authoritarianism in Belgian Flanders. A research note; *Political Psychology*, Vol. 17, pp. 643-656
- Petrović, N. (1999) The Relationship between Right and Left Wing Authoritarians in Yugoslavia; saopštenje: *Annual Meeting of International Society for Political Psychology*, Amsterdam
- Petrović, N. (1999a) The Inconsistency between Established Position on Political Specter of the Major Serbian Political Parties and their Position on Two-Dimensional Model; saopštenje: *Annual Meeting of International Society for Political Psychology*, Amsterdam
- Petrović, N. (2000) Empirical specification of the Altemeyer's model of authoritarianism, *Annual Meeting of International Society for Political Psychology*, Seattle
- Petrović, N. (2001) "Specifikacija Elemenata autoritarnosti u modelu Boba Oltemejera", *Psihologija*, br. 1-2; str. 169 – 194
- Pratto, F. et. al. (1994) Social Dominance Orientation: A Personality Variable Predicting Social and Political Attitudes, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 67, No. 4, pp.741-763
- Rot, N. (2003) *Osnove socijalne psihologije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
- Stone, F.& Schaffner, P. E. (1988) *The Psychology of Politics* New York: Springer-Verlag
- Šiber, I. (1998.) *Osnovi političke psihologije*, Politička kultura, Zagreb
- Volkan, V. D. (1988) *The need to have Enemies and Allies: From Clinical Practice to International Relationship*; Jason Aronson, Northvale
- Wilson, G. D. (1973) *The psychology of Conservatism*; Academic, London & New York

Nebojša Petrović
Filozofski fakultet
Beograd

S u m m a r y

**SURVEY OF THE APPROACHES TO AUTHORITARIANISM
AND SIMILAR PHENOMENA**

The concept of authoritarianism remains vital through the time. It could be affected by the political context. Vitality of this concept has been enhanced by the demonstration of its relevance in many diverse areas. This paper present many approaches in better understanding this phenomenon.

A number of different approaches of authoritarianism and similar concepts has been developed. Wilson, Ray and McCloskey connected authoritarianism with conservatism. Tomkins in his polarity theory connected affects and ideology. He claims that humanistic or left-wing personality scripts are related to liberal or low-authoritarian personal tendencies, which is connected with children raising. Gerda Lederer conducted cross-cultural investigation where she has developed New General Authoritarianism scale. Jos Meloen conducted many meta-analysis confirming validity of authoritarianism scales. Some other authors primary considered authoritarianism as a group phenomenon.

Only through careful conducted investigations on many social and scientific levels, we might be in opportunity to completely understand dynamics of antidemocracy and totalitarianism, and therefore be able to prevent it.

Key words: authoritarianism, conservatism, antidemocratic, ethnocentrism, scale.